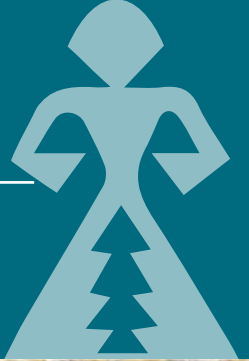

Ordu İli Gököy İlçesi Kozören Köyü Kilim Dokumaları

ORDU KOZÖREN FLAHWEAVING

FİRDEVS ÇAKIR*

ÖZET

Kozören köyünü oluşturan etnik yapı Çepni Türkmenlerinin yaşadıkları coğrafyanın yerleşim yerlerine uzak olması sebebiyle dış etkilere uzak kalmıştır. Folklorik unsurları eski inanç uygulamalarını da halen yaşatan bir beldemizdir.

Yazımızda Kozören'de yapılan dokumaların (halı, kilim, cicim, sumak, zili) malzeme temini, hazırlanması, uygulamaları aktarılmaya çalışılacaktır. Ayrıca hammadde olan yün ve kılın ipe dönüştürme aşaması, boyama teknikleri, dokuma teknikleri ve dokuma aletleri üzerinde durulup işlenen motifler hakkında bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kozören, çepni, halı, kilim, dokuma ve boyama teknikleri

ABSTRACT

Kozören village that consist of ethnicity Çepni Turkomans is far away due to the remoteness of geographical location that they live to places. This our town still keeps alive folkloric elements and old belief practices.

In this paper, material providing and preparing of the flahweaving that made in Kozören (Carpet, Rug, Cicim, Sumach, Zili) will be try to convey to audience. Also, wool and bristle that is the raw material standing on converting a string phase, painting techniques, woven techniques and woven devices, informations will be provided about motifs that are processed.

Keywords: Kozören, Çepni, carpet, rug, weaving and painting techniques

* Öğretim Görevlisi, Ordu Üniversitesi MYO Geleneksel El Sanatları Bölümü, Ordu.

GİRİŞ

Kozören köyü:

Kozören köyü, Ordu İli'ne 78 km., bağlı olduğu Gölköy ilçesine ise 14 km. uzaklıktadır. 13 mahalle, 350 nüfuslu köy olarak kurulmuştur.

Gölköy ilçesi, 1520 tarihli Osmanlı tahrir defterindeki haritada bölgenin ismi Hafsamana olarak geçmektedir. Ordu, 4 Nisan 1921 tarihine kadar, Trabzon vilayetinin kazası iken, Gölköy ise Ordu kazasının bir nahiyesi idi. Ordu T.B.M.M.'nin 4 Nisan 1921 tarih ve 69 sayılı kanunu ile kaza olmaktan çıkartılarak, sancak yapıldıktan sonra, Hafsamana'nın da Ordu genel Meclisinde Kaza yapılması için teşebbüse geçildiği bilinmektedir (Yediyıldız 1985:219). Ancak, 30 bin nüfus şartı olduğundan Hafsamana 12 yıl sonra 25 Haziran 1936 tarih ve 3012 sayılı kanunla bugünkü Ankara'nın ilçesi Çankaya ile birlikte "Gölköy" adıyla ilçe olmuş ve aynı yıl belediye kurulmuştur. Bugün; 349 km² yüzölçümü olan Gölköy ilçesi, doğusunda Mesudiye, güneyinde Tokat ili ve Mesudiye, batısında Aybastı, kuzeybatısında Kabataş, kuzeyde Gürgentepe ve Ulubey ilçeleri ile çevrilmiştir. İlçede hem karasal hem de Karadeniz iklimi özelliği gö-

Fotoğraf 1. Dasdar, kolon, çorap, heybe

rülmemektedir. Deniz seviyesinden uzaklaştıkça karasal iklim hâkim olmakta birlikte yüksekliği 1000 m. aşan kasaba ve köylerde ise kış şartlarının daha sert geçtiği görülmektedir. Yaz mevsiminin daha serin ve ılık geçmesi sebebiyle yüksek kesimlerinde, yayla turizmi açısından önem taşıyan yaylalar yer alır. İlçede

6 belde belediyesi ve Gölköy Belediyesi ile birlikte 7 Belediye ve 18 köy vardır (Öz 1999: 8).

Alanyurt Belediyesi-Aydoğan Belediyesi-Damarlı Belediyesi-Düzyayla Belediyesi-Güzelyurt Belediyesi-Kara Hasan Belediyesi Gölköy ilçemizin belediyeleridir.

Süleymaniye köyü-Ahmetli köyü-Akçalı köyü-Bayıralan köyü-Bulut köyü-Cihadiye köyü-Çatak köyü-Çetilli köyü-Emirler köyü-Güzelyayla köyü-Haruniye köyü-Hürriyet köyü-İçyaka köyü-Kaleköy-Konak köyü-Özlü köyü-Yuvapınar köyü ve Kozören köyü Gölköy ilçemizin köyleridir.

Kozören köy halkının etnik yapısı, Çepni Türkmenlerinden oluşmaktadır. Orta Asya'dan göç ederek Gümüşhane iline yerleşen köy halkının ataları, oradan da çeşitli kollara ayrılarak farklı şehir kasabalara yerleşmişlerdir. Şu an yaşadıkları coğrafyanın yerleşim yerlerine uzak olması sebebiyle dış etkilere uzak kalmıştır. Folklorik unsurları eski inanç uygulamalarını da halen yaşatmakta olan bir beldemizdir (Yediyıldız 1987: 439-446).

Diğer yerlerde de görüldüğü gibi Kozören'deki dokumalarda da bölgenin iklimi, coğrafi yapısı, bitki örtüsü, tarım ve hayvancılık uğraşları, akarsu ve deniz varlığı veya gelenek göreneklere el sanatlarına yansımıştır. Bu yansımayı teknik olarak, dokuma malzemesi ya da motif olarak görmemiz mümkündür.

Yörede el sanatları arasında dokumacılık önemli bir yere sahiptir. Her ilçede dokumacılıkla ilgili çeşitli ürünler ortaya konulmaktadır. El dokuma sınıfına giren; kilim, heybe, kol çantası, çorap, kolon, dastar gibi ürünler birçok ailenin geçim kaynağını oluşturur (Fotoğraf 1).

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan

Fotoğraf 2. Kilim motiflerinden yapılmış çorap

Fotoğraf 3. Kilim motiflerinden yapılmış çorap

kilim dokumacılığı Kozören'de maharetli ellerde hayat bulur. El sanatlarının yaşatılması ve geliştirilmesi için bir dernek oluşumu gerçekleştirilmiş ve çalışmaların daha bilinçli olarak yapılması hayata geçirilmiştir. Bu birbirinden güzel motiflerle bezeli dokumalar Kültür Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri aracılığıyla yurt içi ve yurt dışı piyasalarına sunulmaktadır. (<http://www.ordukulturturizm.gov.tr/index.php?option=content&task=view&id=76>)

Kozören Dokumacılığı:

Daha önceleri hayvancılık yaygın olduğundan keçi ve koyun yünü temin edilmesinde zorluk çekilmiyordu. Ancak, genç nüfusun ekonomik nedenler ve eğitim amacıyla büyük şehirlere göç etmesi ile bu geçim kaynağı neredeyse bitmiş durumdadır. Dolayısı ile ham maddenin temininde ve işin öğrenilmesi ve nesilden nesile aktarılmasında da aksaklıklar olmuştur. Bu aksaklıklar geleneksel dokumacılığın neredeyse yok olmasına neden olmuştur. Tabii keçi kılı ve koyun yünü temini aynı zamanda masraflı ve

Fotoğraf 4. Kilim motiflerinden yapılmış çorap

Fotoğraf 5. Kök boya ile elde edilen saf yünden dokunmuş düz dasdar

Fotoğraf 8. Yün tarağının kullanımı

Fotoğraf 6. Düz dasdarla dokunmuş ve birleştirerek çanta haline getirilmiş heybe

zor elde edilir hale gelmiştir. Bu hal, gençlerin geleneksel meslek dalına ilgi duymamasını da yanında getirmiştir. Bugün artık kilim ve halı dokuma tezgâhları neredeyse kullanımdan kalkmış depolarda tozlar arasına terk edilmiştir. Bölgede dokumacılığın daha kolay hali olan dasdar dokuma türü tercih edilmektedir.

Günümüzdeki Dokuma Türleri:

Halkın dilinde dastar olarak adlandırılan ve saf yünden dokunan düz dokuma kilimler oldukça sert geçen kış mevsiminde korunmak

Fotoğraf 7. Yün tarağı

Fotoğraf 9. Kirman

Fotoğraf 10. Teşi

Fotoğraf
11. Teşinin
kullanımı

12. Eğircek

Fotoğraf 15. Dastar Tezgâhı kullanımı

Fotoğraf 13. Eğirceğin kullanımı

Fotoğraf 14. Dastar Tezgâhı genel görünümü

amacıyla kullanılmaktadır.

Köy halkı kilimleri ihtiyacı karşılamak amacıyla dokusa da turistik olarak da tanınması ile de satışa sunabileceklerini ifade etmektedirler (Deniz: 2009, 240).

Kilimler de çok eskiden saf yünden dokumuşlardır zamanla değişen şartlara, kısıtlı imkânlar yüzünden giderek yerini piyasada satılan orlon ipliklere bırakmıştır. Saf yünden dokunan kilimlerin renkleri kök boya ile elde edilen kırmızı, turuncu, mavi, yeşil, siyah, beyaz renktir. Sen-

zetik (orlon) iplikten dokunan kilim renkleri ise çok çeşitlidir (Deniz 2009: 246).

Yöredeki tezgâhlar halkın kendisinin bulunduğu ağaçtan yapılmış dağın, küzü, argaç, kılıç gibi malzemelerin geçmişten günümüze gelen yöre halkının şivesiyle adlandırılan araçlarla meydana gelmiştir.

Yöredeki dokumalar da desen ya da motif kullanılmadan düz dokuma ile dokunmuştur.

Halı, kilim motiflerinin çorap ve eldiven desenlerinde kullanıldıkları görülmektedir. Beşelleme, koçboynuzu, tozluk, melet, tabak diye adlandırdıkları motifler ördükleri çoraplarda yer almaktadır (Fotoğraf 2-3-4).

Kozören köyünde yapmış olduğumuz inceleme ve araştırmalarda 61 yaşındaki Zedef Karakoç'un 40-45 yıl önce kökboyalarından elde ettikleri renklerle saf koyun yününden dokuduğu Dasdarlar yer almaktadır. Görülen örnekler Zedef Karakoç'a ait dokuma tezgâhı ve dokuma örnekleridir. Resimde görülen dokuma düz kilim olup yöre halkı tarafından şal olarak adlandırılmaktadır (Fotoğraf 5).

Eni dar olup 2m boyunda dokunan şallar dokuma bittikten sonra yapılacak ürüne göre şekillenmektedir. Yan yana dikilerek dastar kilimi, heybe diye adlandırdıkları çanta yapımında kullanılmaktadır (Fotoğraf 6).

Koyun yününden; dastar, keçi kılından ise palaz, çul dokuduklarını ve kullanım amacı olarak da sert geçen kış mevsiminde üzerilerini örtmek için ve halı, kilim olarak kullandıklarını belirtmiştir. Çok eskiden dasdarları Istar tezgâhında dokuduklarını söylemiştir.

Koyun yününü ip haline nasıl getirdiklerini anlatmıştır. Kırkılan koyun yünleri yıka-

Fotoğraf 16.
Üçayaklı çal
dağın

nıp kurduktan sonra yün tarağında tarayıp eğirme işlemine hazır hale gelmesini, Kirman, Teşi iplerin tek kat haline gelmesini, eğircek ise iplerin iki kat olmasını sağlar. İp haline gelen koyun kılları hazırlanan kök boyalarla renklendirilir.

Kök boya temini ve hazırlanışı: Toprağın altındaki kızıl ot ile yapılır, rengi kırmızıdır. Ormandaki kızıl ağaç (yaygan ağacı) ve ceviz kabuğundan da farklı renkler elde edilir. Temin edilen bu otlar, büyük kazanlarda kaynatılıp istenilen renkler hazırlanır ve bu kazanlarda ip haline gelmiş koyun ve keçi kılları kaynatılıp renkli iplikler elde edilir. Koyundan kırkılan kara yünler boyama işlemine tabi tutulmaz ve ip haline getirilir ve siyah renk olarak dokumada kullanılır.

Günümüzde dokuma ipi hazırlığında kök boyasını elde etmek zor olduğundan, artık piyasadaki hazır (orlon) ipleri kullandıklarını, tercih edilen renklere kök boyadan elde edilen renklere yakın çok çeşitli renkler kullandıklarını ifade etmiştir. Buna rağmen az da olsa bazı dokuma ustalarının ip hazırlama usulleri hakkında bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir.

İplik yapımında kullanılan araçlar:

Yün Tarağı: Ahşap zemine raptedilen kaide üzerine tarak dişleri olan bir araçtır. Koyundan kırkılan yünlerin yıkanıp kurutulduktan sonra hem yün üzerine yapışmış bitki vb. kırıntıların temizlenmesi, hem de eğirme işlemine hazırlanması için taranarak elyafın düzleştirilmesi ve fitil haline getirilmesi gere-

Fotoğraf 17. Küzü

Fotoğraf 18. Argaç (çözgü ipi)

kir (Soysaldı 2009: 5). Bu işlem yün tarağında yapılır (Fotoğraf 7–8).

Kirman: Yün eğirmek ve tek bükülü ip yapmak için kullanılan bir araçtır. Kirman orta eksen olan ince bir çubuk ve uçları aşağı doğru eğik iki ahşap parçanın artı şeklinde birbiri içine geçirilmesinden meydana gelir. Eğrilen bu yün iplikler bu artı yapan çubuklar arasına çapraz şekilde sarılır. İstenilen miktarda iplik biriktiğinde önce orta eksen çubuğu sonra da sırasıyla artı çubukları çekilerek çıkarılır ve iplik yumak halinde elde edilmiş olur (Soysaldı 2009:5) (Fotoğraf 9).

Teşi: Halk dilinde teşi olarak adlandırılan bu alet uzun ince bir tahta parçasının uç kısmında elips şeklinde diğer bir parça ile birleşmiş olup elips şeklinin üzerinde çivi ile ucu çengelli aparat vardır. Bu alet de tek kat iplik eğirmeye yarar (Fotoğraf 10–11).

Eğircek: Yine halk dilinde eğircek olarak adlandırılır. Teşiye benzer yapıya sahiptir. Tek fark elips dairenin ortasından uzun ince çubuk geçerek bir çıkıntı oluşturmasıdır. Eğircek, teşi ile tek kat ip haline getirilen ipi iki kat ip haline getirir (Fotoğraf 12–13).

Istar Dokuma tezgâhı: Dokuma prensibi oldukça basit bir düzenek gerektirir. Bu

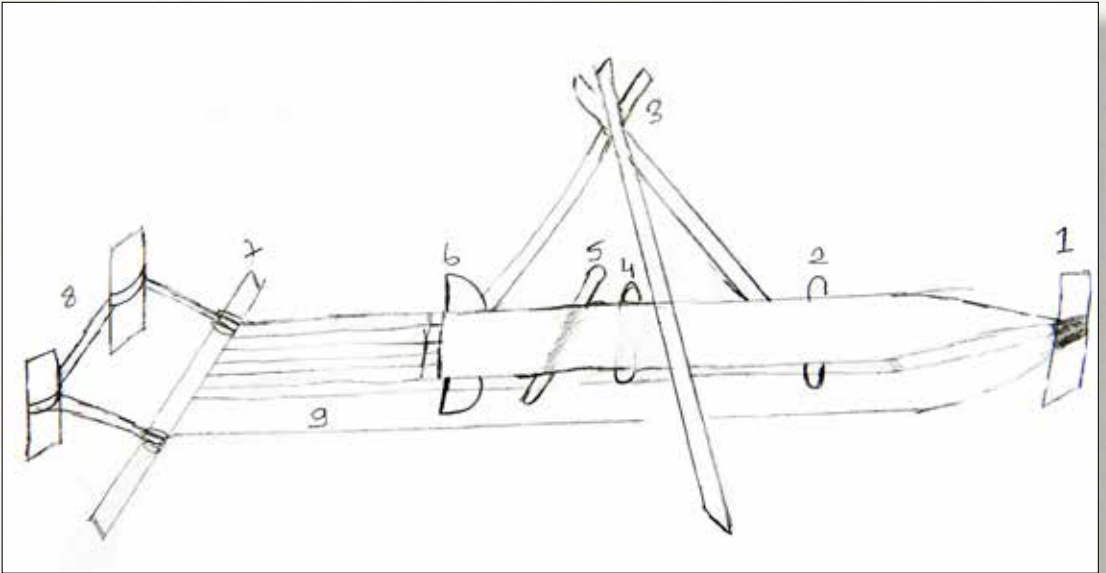
yüzden kilim dokumada bahçede, yaylada, evde, açık ya da kapalı ortamlarda kolayca kurulabilen ıstar tezgâhı kullanılır. İki yan tahta ve bu yan tahtalardaki alt ve üst oyuklara yerleştirilen iki levant, bir çözgü gücüsü bir ağırlık gücüsü ve birde varan-gelen denilen ön ve arka çözgüleri birbirinden ayıran çapraz çubuğundan meydana gelir. Yardımcı araç olarak dokuma özelliğine göre farklı ilave araçlar ve kiritler kullanılır (Soysaldı 2009:2).

Dasdar Dokuma tezgâhı: İstar tezgâhı gibi kolay kurulabilen her alanda kolayca kurulabilme özelliğine sahip olan Dasdar tezgâhı, üç ayaktan faydalanılarak hazırlanır. Üç tane ağaç tepe noktasından bağlanarak yere çakılır. Dokuma genellikle 24 tek iple yapılır. Dokunacak ipler başka yerde hazırlanır. Yere karşılıklı olarak yerleştirilmiş, aralarında en az 10 m. mesafe bulunan iki kazık çakılır. Kazıkların yanına birer kişi oturur. Üçüncü kişi dokuma için hazırlanmış olan ipleri bu kazıklar üzerinde paralel veya çapraz olarak dolaştırır. Kazıkların yanında oturanlar her ipi, yerleştirirken ve sonrasında kaymaması için, kazıklara ayrı ayrı bağlar. Bu işe dıdılama denir (Deniz 2009 : 2) Bu işlemin hepsine birden de tezgâh hazırlama adı verilir (Fotoğraf 14–15).

Fotoğraf 19. Kılıç

Fotoğraf 20. Dasdar tezgâhının parçaları

1. Tek kazık karşısında yaklaşık 10 metre uzaklıkta bulunan iki kazığa kadar ulaşan iplerin birleştiği yerdir.
2. Kama, alt ve üst iplik sırasının ayrışmasını sağlar.
3. Üç Ayaklı Çal dağan, ağaç ya da kalın çalı parçasından yapılır. Üç ayrı parça uçlarından birleştirilip, Küzünün sabitlenmesini sağlar
4. Kama, alt ve üst iplik sırasının ayrışmasını sağlar.
5. Küzü, Çal Dağan'a iple bağlanır. Dokunan ip sırasının alt üst olmasını sağlar.
6. Kılıç, Küzü ile yer değiştiren iplerin arasından geçen Çözü ipinin sıkışmasını sağlar
7. Son sıra ağacı, dokunan parçanın alt sıraya geçmesini sağlayan düzenektir.
8. Çift Kazık, son sıra ağacı bu kazıklara iple bağlanarak sabitlenir.
9. Dokunan dasdar, tezgâhın alt kısmından akar.

Dasdar tezgâhında bulunan parçaların adları:

Dağın: Üç ayaklı çal dağın, küzünün sabitlenmesi için kullanılır (Fotoğraf 16).

Küzü: Çal dağana bağlı küzü ipe bağlanır. Ağız veren ağaç ipi bir alt bir üst etmeye yarar. Buna 'kücü' de denilmektedir (Fotoğraf 17).

Argaç: Argaç ipi (çözgü ipi) Ağaç parçasına yumak halinde sarılı olan çözgü ipi bir alt bir üst edilen ipliklerin arasında geçirilerek iplerin birbirine tutunmasını sağlar (Fotoğraf 18).

Kılıç: Küzü ile değiştirilen ağızlığı sabitleyerek çözgüler arasından atkının kolay geçmesini ve aşağı basılarak atkının yerleşmesini sağlar (Fotoğraf 19).

Dasdar tezgahının parçaları ve görevleri ayrıntılı olarak Fotoğraf 20 'de gösterilmiştir.

KAYNAKLAR

Deniz, Bekir (2009). "Karadeniz Bölgesinde Geleneksel Bir Dokuma Çeşidi: Dasdar", *Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008 Bildiriler*, cilt II, Ankara.

<http://www.ordukulturturizm.gov.tr/index.php?option=content&task=view&id=76>.

Öz, Mehmet (1999). *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

Soysaldı, Aysen (2009). *Düz Dokuma Teknikleri ve Teknik Desen Çizimleri (Kilim, Cı-cim, Zili-Sili, Sumak vb.)*, Ankara.

Yediyıldız, Bahaeddin (1985). *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.

Yediyıldız, Bahaeddin (1987). "Ordu Yöresine Ait Bazı Folklor Unsurlarının Tarihî Kökenleri", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, cilt IV, Ankara.

